

CS. KISS LAJOS-GALLÓ BÉLA

A politikai imázs mint esztétikai és gyakorlati probléma¹

A PÁRT MINT IDENTIFIKÁCIÓS PROBLÉMA

Bármely párt imázsának problematizálása során az elemzőnek először is azzal kell tisztában lennie, hogy a párt ösztönös és/vagy tudatos önábrázolási teljesítményeiben kiformálódó arculat még nem minden. Egy párt ereje és létezésének tartóssága ugyanis nem csupán imázs-teljesítményeinek függvénye. Joggal vetődik fel tehát a kérdés: vajon mitől nevezhetünk valamely pártot erős pártnak, azaz mik a tartós pártpolitikai létezés konstitutív feltételei? Huntington² szerint az erős párt címére pályázó politikai szereplő három feltételnek kell hogy eleget tegyen. Az *első* feltétel szerint a pártnak képesnek kell lennie arra, hogy túlélje első, alapító vezetőjét, illetve vezetőit. Ez annyit jelent, hogy a megalapítás és szervezés időszakában érvényre jutó – legtöbbször személyes kapcsolatokon nyugvó – viszonyrendszer szükségképpen a politikai szervezet intézményesült pályáin stabilizálódik, vagy éppen hogy nem stabilizálódik. Ekkor voltaképp a mozgalom vagy párt örökzöld dilemmájában kell döntést hozni, és a pártosodás irányában való elköteleződés maga után vonja az *interakcióról a szervezetre*³ történő – az alapítók számára olykor meglehetősen fájdalmas, gyakran személyes konfliktusokkal terhelt, adott esetben egyfajta politikai kudarcként megélt – átmenetet. A párt erejének *második* fokmérője a szervezeti komplexitás és mélység. Az erős pártban a hierarchikusan tagolódó szervezeti egységek funkcionálisan a pártvezetésnek rendelődnek alá, és a politikai döntések a pártvezetés kizárólagos kompetenciájába tartoznak. A szervezeti mélység kritériuma továbbá azt a strukturális helyzetet is jelzi, hogy a párt milyen mértékben képes integrálódni a politikai, illetőleg a

politikai funkcióval is rendelkező szervezetek rendszerébe. (Ez utóbbiakhoz sorolandók a különböző gazdasági, érdekvédelmi, valamint civil társadalmi szervezetek, illetve különféle érdekcsoportok stb.) Lényeges azonban, hogy ez a kapcsolat *funkcionálisan* ne mossa össze a pártot az említett szervezetekkel, másfelől ne csupán egy vagy néhány szervezettel jelentsen tartós viszonyt, mert ez esetben a párt az adott szervezet(ek) kreatúrájává válhat. Egy ilyen konstelláció ugyanis szükségképpen maga után vonja a politikai mozgáster beszűkülését, továbbá az érdekinTEGRÁLÓ funkció ellehetetlenülését, ami persze – hisz ilyenkor csupán szűk társadalmi érdekek érvényesítéséről lehet szó – szinte automatikusan a tömegebefolyás csökkenésével is együtt jár.

Mármost annak vizsgálata, hogy az SZDSZ miként felelt vagy felelhet meg az előbb értelmezett két követelménynek (illerve feltételnek), nem ennek az írásnak a feladata. Tanulmányunk tárgya az erős párt-mivolt *harmadik* jellemzője, az úgynevezett párt-identifikációnak, vagyis az adott párt normatív önazonossága tisztázásának problémaköre. E problematika döntő mozzanata pedig az, hogy a normatív önazonosság megteremtése nem szűkíthető le az adott politikai alternatíva ideológiai igazolására, s az érvényes értékek argumentatív megnevezésére. A racionális igazolásokat (érveket) ugyanis tudni kell *ábrázolni és előadni* is, már amennyiben a párt egyértelműen és hatékonyan meg akarja magát különböztetni versenytársaitól a szavazatokért folyó harcban. Az identifikációnak tehát szükségképpen részét – pontosabban fogalmazva: egyik legfontosabb funkcionális problémáját – képezi a párt összetéveszthetetlenül eredeti arculatának megjelenítése, vagyis az úgynevezett imázs kiformálása. Éppen ennek a specifikus értelmű összetéveszthetetlenségnek, tehát a politikai eredetiségnek az érzéki-kommunikatív megjelenítésében, más szóval az adott politikai alany *auratikus* jellegű, expresszív önábrázolásában rejlik a politika mint olyan megkerülhetetlen *esztétikai* problémája. Az összetéveszthetetlenség hatékony megjelenítésének e specifikus funkcionális problémája különösen a polarizált többpártrendszerekben áll fenn (de persze nem csak ott), hiszen az ilyen pártrendszerekben *egy-egy* ideológiai-politikai mezőben viszonylag sok párt verseng a főhataloméért. Mivel a magyar pártrendszer egyelőre ilyen típusú, s kialakulásának kezdeti szakaszában mind a választói magatartások, mind pedig maguk a pártok fölöttébb képlékenyek, ezért kiváltképp elemi érdek az esztétikai probléma hatékony kezelése. Érettebb pártrendszerekben például nem túl gyakori az a jelenség, hogy pártvezetők, prominens tagok, olykor csoportok – ahogyan az Magyarországon ma nem egy esetben előfordul – átlépjenek egyik pártból a másikba, vagy esetleg új pártot alapítsanak. Ez nem csupán arról árulkodik, hogy a pártfejlődés alacsonyabb fokán az egyéni érdek és a saját ideológiai önértelmezés nyilvánvalóan megelőzheti a pártlojalitást, hanem arról is, hogy a politikai szervezet céljának és kommunikatív logikájának (ti. specifikus nyelvjátékának) *intézményesült* leválása a tagok motivációs rendszeréről, szubjektív élmény-

világáról, valamint interaktív érintkezéseik esetlegességéről még egyáltalán nem lezárult folyamat. S feltehetőleg az interakció és szervezet kommunikatív logikáinak eme diffuzitása a felelős azért, hogy a politikai színpad főszereplőiként fellépő pártok alulértékelik, vagy csupán időszaki kampányfeladatként, avagy egyenesen öntudatlanul kezelik az esztétikai problémát. Írásunk tárgya tehát az SZDSZ identifikációs problémájának e harmadik funkcionális szintje, azaz a párt imázsa, már csak azért is, mivel úgy tűnik, hogy a szabad demokráta pártja az előbb említett hibák mindegyikét gyakorolja.

AZ IMÁZS-PROBLÉMA ÉRTELMEZÉSÉNEK ELMÉLETI PERSPEKTÍVÁJA ÉS ALAPFOGALMAI

Annak érdekében, hogy az SZDSZ politikai arculatának kiformálódásáról és lehetséges változási-változtatási irányairól szóló elemzésbe ne kerüljenek elméleti-fogalmi tisztázatlanságok, mindenekelőtt azt az elméleti perspektívát és azokat az elemzési eszközöket célszerű meghatározni, amelyek segítségével a párt imázis-problematikáját vizsgáljuk. Megítélésünk szerint az elméleti általánosság szintjén az *imázs kérdése az identifikáció egyik funkcionális problémájaként* értelmezhető. Az elsőként tisztázandó probléma tehát maga az identifikáció fogalma.

Értelmezésünkben az identifikáció bármely párt megszerveződésének és tartós politikai létezésének koncepcionális és gyakorlati szinten egyaránt felvetődő problémája. Sikeres megoldása azonban nem merülhet ki a „hordozott” és képviselni szándékozott érdekek argumentatív megnevezésének meglehetősen egyszerű feladatában. Sőt, még annak a lényegesen bonyolultabb kérdésnek a megválaszolásában sem, hogy az adott párt ideológiájában és programjában előnyben részesített értékek alapján miként lehetséges a többnyire divergáló érdekek szelektív összehangolása. Az a párt, amelyik beéri ezzel, vagy akárcsak a szelektív érdekharmonizáció folyamányaként meghatározott stratégiai célok, illetve a megvalósításukra ajánlott eszközrendszer pusztán *racionális igazolásának érveivel*, s ezzel elintézettnek véli az identifikáció problémáját, az – elsősorban a saját szempontjából – sajnálatos tévedésbe esik. A politikai-morális önanonosság megteremtése ugyanis nem szűkíthető le a *kognitív és normatív érvényesség* dimenziójára⁴, a kívánatos cél/eszköz-meghatározások és következménymérlegelések „igazságának” és „helyességének” legitimációjára – ami persze nem azt jelenti, hogy érdemes lenne ezektől eltekinteni. Ám elemi történelmi tapasztalatok igazolják, hogy csupán ezek révén egy mégoly jól kidolgozott és határozott egyértelműséggel képviselt politikai-ideológiai alternatíva sem válik automatikusan a párt identitásának „magjává”, a belső és külső igazodás, a tőle való lehetséges elhatárolódás vonatkozási pontjává. Vagyis az „igazság” és „normatív helyesség” diszkurzív felmutatásán túl kell még valami, ami azt a bizonyos „belső centrumot” – ha nem is egy-

magában – megteremti, illetve mindenképp szükséges hozzá. Ez a valami pedig nem más, mint az a folyamat, melynek során a politikai alany (jelen esetben a párt) *dramaturgiailag hiteles önábrázolása*⁵ révén – azaz nem csupán racionális érvelni-tudásának meggyőző, hanem önmegjelenítésének elhithető erejénél fogva is – képes tartósan gyökeret verni a megszólított társadalmi osztályt, réteget, csoportot alkotó egyének érzelmi-indulati háztartásában, szubjektív világuk diffúz élményösszefüggéseiben. Ergo, az ajánlott politikai-ideológiai alternatívára vonatkozó szubjektív érvényességi (legitimitási) képzetek, meggyőződések politikai generálásának problémájáról van szó. Nem teszünk falrengető felfedezést, amikor megállapítjuk: az elfogadó és támogató cselekvések motivációs hátterének, a legitimnek-tartásnak mint beállítódásnak a kialakítása, s az elért egyetértés tartós rögzítése az élményben a hitelesség érvényességét is igényli, ami viszont csakis a sikeres szimbolikus önábrázolás eredménye lehet. A politikában e nélkül tartós „liaison” nehezen képzelhető el! Az identifikációs folyamat komplexitását tehát tovább fokozza az a körülmény, hogy a politikai alany az igazság és helyesség mellett a hitelességre támasztott érvényességi igénytel is fel kell lépnie, amely a kognitív és normatív dimenziót értelemszerűen az esztétikai mozzanattal teszi teljessé. Ez csupán annyit jelent, hogy a politikai alany minden kommunikatív megnyilvánulása ontikusan az expresszív-szimbolikus önmegjelenítés kontextusába ágyazódik, s ettől a tényszerűségtől eltekinteni egész egyszerűen lehetetlen. Amennyiben egy párt (vagy politikus) mégis ignorálni próbálja ezt, pályafutása nem lesz hosszú életű. Sőt, már e dimenzió könnyed kezelése is politikai diletantizmusról árulkodik, s az érintett veresége többnyire előre borítékolható.

Az eddigieket összefoglalva: az identifikációs folyamat harmadik – a hitelességre támasztott érvényességi igény kommunikációját és beigazolódását lehetővé tevő expresszív-szimbolikus – dimenziójában lokalizálható a „hatalom” avagy a politika esztétikájának problematikája, amely aztán az imázs és a stílus fogalmaival írható körül és értelmezhető. A politikai kommunikáció esztétikai dimenziójában a politikai alany „hitelességének” legitimációja pedig a dramaturgiai cselekvés struktúrájának és kommunikatív logikájának megfelelően játszódik le.⁶

Amikor tehát a dramaturgiai cselekvés szabályainak megfelelően a politika a társadalom nyilvános terein felállítja a maga színpadát, s berendezi színházát, az előadást megelőző legfontosabb kérdés minden politikai alany szájából így hangzik: „Mi az, amit hitelesen, tehát tartós (ti. a motivációs hátteret stabilizáló) meggyőződések kialakító, elhithető erővel kell megjelenítenem?” A válasz kézenfekvőnek tűnik: az ajánlott, programatikusan is megfogalmazott politikai-ideológiai alternatívát, amely – érveinek inherens meggyőző erejénél fogva, mert ezen érvek úgymond „ésszerűek” és „helyesek” – „önmagáért és önmagától beszél”, s akár a Szentírás a hívő lelkéhez, közvetlenül szól a címzetthez. Az a feltevés azonban, hogy a szöveg

mintegy önmagát ajánlja és racionális (diszkurzív) megformáltsága révén közvetlenül képes önmagát elfogadtatni a címmel – mint valami, ami önmagában is elismerésre és egyetértésre méltó – nem más, mint az intellektualizmus makacsul ismétlődő tévedése. A politikatörténet tapasztalatai szerint az effajta racionalizmus legfeljebb a csak nagyon egyértelműen kiélezett, úgynevezett osztályharcos konszolidációban számíthat a pusztá érv „esztétikájára”, vagyis az érvnek – az érvelőtől kvázi független – inherens elhithető, meggyőző erejére. S ez persze eleve abszurdum, mivel a szöveget mindig értelmezően beszélgetik, ráadásul nem csupán megszólaltatják, hanem folyton meg is jelenítik, vagyis előadják a szimbolikus önábrázolás gesztusaiban és gesztusaival. Hermeneutikai közhelyként megfogalmazva e tényállást: a textus mindenkor az olvasó-előadó személyiségére mint értelemadó és értelemértelmező kontextusra vonatkoztatott. Ezen túlmenően a szövegnek a személyiség általi értelmező beszélgetése – történjen bár ösztönösen – megkerülhetetlenül a drámai előadás szabályainak megfelelő formában játszódik le a politika színpadán. S az, aki a szöveget „beszéli” vagy „beszélni hagyja”, illetve szimbolikus megjeleníti, mindig a saját őszinteségével kell hogy garantálja a mondott és ábrázolt szöveg „hitelet”. A szöveg tehát korántsem csupán önmagát ajánlja önnön hitelességének biztosítékeként, hanem ajánlóját, a politikai alanyt, a hatalom jelenlegi vagy leendő birtokosát. Hiszen némi túlzással, de nem túl messze az igazságtól: a szavazó nem az árura, sokkal inkább az eladóra voksol.

S bár az őszinteség mint olyan nem kommunikálható – pontosabban a kommunikációba való belebocsátkozás előfeltételeként magában a kommunikációban nem tematizálható⁷ –, közvetve mégis felmutatható a politikai alany szimbolikus önábrázolásaiban, aki a szöveg mondójaként és megjelenítőjeként saját őszinteségének pecsétjével igazolja vissza a szöveg „hitelességét”. Csak így, ti. a bizalom evidenciájának megteremtésével érhető el az a többlethatás, melynek révén az ideológiai-politikai ajánlat a publikum számára élményszerűen – „zsigerileg” – átélhető életösszefüggésként is konkretizálódik. Hiszen az érvényességi képzeteken alapuló tartós egyetértés elérésének a valószínűsége – egy pusztán az ész által felfogható és megérthető érvek önerejére támaszkodó racionális politikai diskurzusban – nem túlságosan nagy. E valószínűség fokozása leginkább az esztétikai dimenzióban elnyerhető szimbolikus többlet révén lehetséges, mondjuk a következő választói logika alapján: „Értem, világos amit mondasz, de azért hiszem el, mert Te mondod. Mert bár sokan mondják ugyanezt, de mégsem úgy, mint Te! S ezért én inkább benned bízom, mint bennük... De vajon miért is? Miért hiszek jobban Neked? Miért épp benned bízom és nem egy másikban? Miért? 1. Azért, mert nyilvánvaló számomra, érzem – s ahogy így hallak és nézlek, egyre jobban érzem –, hogy azt, amit nekem is ajánlasz, azt szenvedélyesen vállalt ügyként képviseled, érzem, az az én ügyem is, s ott a porondon Te értem harcolsz és helyettem...Vagyis Tőled csupa olyat hallok, amit én is mondani szeretnék, s ha én lennék a

helyedben, hozzád hasonlóan viselkednék... 2. Mert szavaidat és tetteidet felelősségérzet hatja át, amit ígérsz, azt betartod, látszik, hogy Te ilyen ember vagy... 3. S ugyanakkor nem hiányzik belőled a távolságtartás sem, érződik tehát a distancia saját szerepedtől..., s noha szenvedélyes és energikus vagy, folyvást felhívod a figyelmemet arra, hogy nem vagy mindenható, hogy az a terep, amelyen Te mint politikus hivatásszerűen mozogsz, ahol az ajánlatodban foglalt ígéretet be akarod tartani, meg akarod valósítani, az a terep bizony eléggé göröngyös, kockázatokkal teli, s minden akár másképp is történhet... és persze tévedni is lehetséges... Ha pedig tévedsz, akkor nem akarsz majd a kritika és a következmények elől holmi meddő, másokra mutogató öngazolásokba menekülni, elvégre a hatalom, s vele a lehetőség, végül is a Tiéd volt... egyszóval vállalod azt, amit tettél, s azt is, amit nem tehetted..." stb. stb.

Az alany szöveget hitelesítő dramaturgiai hitelessége akkor válik tehát a megszólítottban a bizalom evidenciájának forrásává, s ily módon az elismerő egyetértés motívumává, ha a szimbolikus önábrázolásokban a hatalmi igényt nem öncélként, hanem pusztán eszközként sikerül felmutatni.⁸ Vagyis ha az „elhitetés” folyamatában a megszólítottban az a meggyőződés kristályosodik ki, hogy a hatalom valamilyen univerzális vagy partikuláris érvényességű Ugy – az Isten, a Történelem, a Faj, a Nép, a Nemzet, a Párt stb. – érdekében végzett szolgálat, de semmi esetre sem a pusztán önérték kielégítésének az eszköze, s nem is valamiféle privát szenvedély kiélésének a közege, azaz nem a hiú önszeretet és önélnézet tárgya. A beszélő és címzett kapcsolatában eleve benne rejlő félreértési-csalódási kockázatokat elsősorban sikeres dramaturgiai effektusok révén lehet csökkenteni – nem pedig érvelő „rábeszéléssel”. A kontingencia dramaturgiai minimalizálása elemi előfeltétele annak, hogy az elért hitelesség kontextusában a beszélő és megszólított kapcsolata a megbízó és megbízott tartós viszonyává alakuljon, minden egyéb kritérium – úgymint a tényleges szakmai hozzáértés (professzionális) és erkölcsileg makulátlan életpálya – csak ezután következnek, pontosabban döntően az önábrázolás problémájaként jelennek meg.

Az identifikációnak ezt a dramaturgiai feltételezett, a hitelesség érvényességi igénye köré szerveződő esztétikai dimenzióját kívánjuk az *imázs* és a *stílus* komplementer fogalmaival értelmezni, illetve operacionalizálni. Mindkettő, együttesen és külön-külön is, *viszonyfogalom*, amennyiben az önábrázoló és egy valóságos vagy virtuális publikum interaktív összjátékának előzetesen tagolt erőterében aktualizálódnak, azaz mindkettőnek a dramaturgiai értelemben felfogott *nézőközönségre-vonatkoztatottság* képezi megkülönböztető ismérvét.

Az imázs elsődleges értelemben a politikai alany (mint szervezet, csoport és személy) szimbolikus – *ikonikus* (képszerű) és *narratív* (elbeszélő) – önkifejeződése és önkifejezése, amikor is a hitelesség érvényességét igénylő önábrázolás *formaelemeire* helyeződik a hangsúly, vagyis arra a megkonstruálható és rekonstruálható szerkezetre, amely által az adott alany *auratikus* eredetisége⁹, minden más politi-

kai szereplőtől való különbözősége kifejeződik és hat. Az imázs azonban – statikus formaelemeire való tekintettel – csupán *virtuális* jellegű, ennél fogva *aktualizálásra* szorul, hiszen a képet „ábrázolni” kell, a történetet pedig „elbeszélni”. S vonatkozik ez, többek közt, a politikai diskurzus racionális érveire is, természetesen csak abban az értelemben, hogy amikor az alany „érvel”, akkor átfogó módon – tehát nem csupán nyelvíleg – kommunikál, azaz egyidejűleg „képekben” is meg-, illetve felmutatja magát és „mítoszokban” elbeszéli történetét. A megvalósulás mikéntjére irányuló kérdés tehát óhatatlanul a stílus problémájához vezet, amennyiben az imázs a politikai alany *stílusában* mint specifikusan csak reá jellemző átélés-, gondolkodás-, beszéd- és viselkedésmódban aktualizálódik. Ezen túlmenően a politikai stílusban – amely értelmezésünkben egyúttal konvencionális érvényességgel bíró szabályrendszer is – *objektíválódnak* az ikonok és narratívák kötelező érvényű mintákká. A megszólított közönségben az alany hitelességébe vetett bizalom – mint a lehetséges egyetértés forrásaként megjelenő evidencia-érzés – mindig a stílusban aktualizálódó imázs ikonikus és narratív sztereotípiáiból, pontosabban a bennük kódolt elvárásokra adott közönségreakciókból alakul ki: ha tetszik, amit hallanak és látnak, akkor „megveszik” a darabot, prolongálják az előadást szereplőivel egyetemben, vagyis az imázs (stílus) sikeresnek bizonyul. Persze csak addig, amíg a hitelességélményből táplálkozik a címzettek politikai alannyal kapcsolatos beállítódása, amíg tehát a nézőtérrel a bizalmatlanság, az unalom zaja nem hallatszik.

Az imázs felépülése, aktualizálódása és rögzülése azonban eredendően paradox folyamat: eredetinek (ti. aurikusnak) kell lennie, mégpedig úgy, hogy ez az eredetiség – a hatás tartósítása, megismételhetősége, kiterjeszhetősége érdekében – szükségképpen alárendelődik a sztereotipizálás kényszerének, amely persze monotóniával és unalommal fenyeget. A csalódásveszély – „Mást mond, mint amit gondolt!”, „Nem annak mutatja magát, aki valójában!” (ti. amilyenek az eredeti sztereotípa szerint lennie kellene) – csökkentése miatt ugyanis folyton az ismételtet kell ismétetni. Ez a tényállás pedig arra utal, hogy a paradoxon végül is az önábrázolás eredendően tautologikus jellegében rejlik: mindig ugyanazt (az üzenetet) kell másként előadni ugyanazzal (az imázssal-stílussal).

A döntő kérdés persze a következő: mi az, ami mint ikonikusan és narratíván ábrázolt „valami” a formai elemek által fölfedetten megjelenik az imázsban és aktualizálódik a stílusban? A válasz kézenfekvőnek tűnik: az *imágó*¹⁰. De mi az imágó és milyen értelemben tekinthető az imázs intencionális tartalmának, illetve „forrásának”? A fogalmat, s az általa jelzett problémát természetesen nem a mélylélektan elméleti perspektívájában és előfeltevései alapján értelmezzük, hanem szociológiailag, azaz *tisztán formálisan*. Ezért nem az individuális és/vagy kollektív tudattalan szférájára vonatkoztatjuk, hanem a szocialitás, s ezen belül a politika szférájára, és a politikai alannak valamely érvényes tradíció-összefüggésben létező történeti

és szociális meggyökerezettségére – vagy éppen ellenkezőleg: gyökértelenségére – utalunk vele. Míg tehát az imágó klasszikus mélylélektani fogalmában az Én és a Másik (gyermek–anya, apa, testvér) közötti, a szocialitást megelőző, illetőleg feltételező fundamentális kapcsolatot ragadják meg, addig az általunk képviselt formális szociológiai perspektívában a politikai alany (személy, csoport, szervezet) és a tradíció közötti *viszonyt* vagy e *viszony hiányát* értelmezzük e fogalommal. Ezt a viszonyt olyan „tudattalanul” avagy – a megfogalmazás mélylélektani konnotációinak elkerülése érdekében – „reflektálatlanul” ható *archetípussá merevedett beállítódások* strukturálják, amelyek egy eredeti módon megformált imázs konstitutív feltételeit képezik, és amelyek persze nagymértékben behatárolják az imázstervezés és -építés lehetőségeit. Az imázs (stílus) fogalmában így módon az imágó archetipikus struktúrájának értelmező felfedéséről, vagyis a hitelességre támasztott érvényességi igény összefüggésében lejátszódó *reflexív tradícióelsajátításról* van szó. Az imázs „világában” feltárulkozó imágó tehát jelzi, hogy az adott párt a szimbolikus önábrázolás folyamatában milyen jellegű tradícióösszefüggést hogyan jelenít meg, s ezen túlmenően persze fény derül a pártpolitikusok tradícióba ágyazottságára is. Az identifikáció folyamatában a tradícióhoz való viszonyulás *típusosságát* természetesen a kognitív és normatív érvényesség dimenziójában is jelezni kell, azonban az érvelő „megnevezés”, illetve „rámutatás” nem elegendő, pontosabban eleve félreérti a helyzetet, mert pusztán ezáltal nem teremthető meg a hitelesség aurája. Így módon funkcionális értelemben a tradícióba gyökerezettség hiteles, „zsigeri” felmutatása a politika esztétikai dimenziójának szimbolikus önábrázolási folyamataiban történik – vagy nem történik meg.

Összefoglalva: a párt-identifikáció akkor sikeres, tartós létezésre egy párt akkor számíthat, ha a siker mindhárom – ti. a kognitív, a normatív és az esztétikai – dimenzióban bekövetkezik, s ha a párt és politikusai valamely tradícióban való lehorgonyozottságát az esztétikai dimenzióban az imázs által felfedett és aktualizált imágó is megerősíti. Legalábbis a szavazók – ha nem is szó szerint a fenti gondolatmenet alapján – leginkább ezt jutalmazták.

A DRAMATURGIAI METAFORA KONKRETIZÁLÁSA

A politika mint színház

Habár a színház, illetve a politika alanyai nem feltétlenül érezhetik kölcsönösen megtisztelőnek a fenti hasonlatot, mégis a „politika színház”, „a politika színpada”, „a politikai aréna”, „a politikai színtér” stb. kifejezések gyakori köznyelvi és publicisztikai előfordulása arról tanúskodik, hogy a „színház” mint metafora a politika világának spontán észlelésére, leírására, megértésére, valamint magyarázatára kézenfekvő eszközként kínálkozik. Ha ez így van – márpedig így

van –, akkor a politológus és a politikus is elgondolkodhat ezen a kapcsolaton.

A politológus nyilván nem érheti be azzal, hogy töprengéseit a shakespeare-i „színház az egész világ” fölismerésre futtassa ki. Ha így tenne, egy kalap alá venné a politikát mondjuk a cipészettel, s elfeledkezne arról, hogy egy politikust jóval többször dicsérnek vagy szidnak azért, mert jól-rosszul játssza szerepét, mint egy susztert. Meg kell tehát vizsgálnia, mi az, ami a politikát mégiscsak hasonlatosabbá teszi a színházhoz, mint a cipészetet, össze kell vetnie színház és politika hasonlóságait és (nem kevés) különbségeit, rigorózan ki kell derítenie a szóban forgó metafora tudományos érvényét vagy éppen érvénytelenségét. E dolgozat további részében a hangsúlyt azonban tudatosan a spontán színházmetaforából következő gyakorlatiasabb, s így a politikusok számára minden bizonnyal érdekesebb (mert használhatóbb) „szerkezetekre” és „logikákra” helyezük. Azzal ugyanis minden elméleti mélyfúrás nélkül is alighanem egyet lehet érteni, hogy a tömegtársadalom parlamentáris demokráciájának politikai életében folyamatosan van valami színházszerű, és a hatalomból, illetve a választói kegyből való részeseledést többek közt az is meghatározza, hogy ezen a téren milyen teljesítményt nyújt a politikai alany. (Színházszerűség a politikában persze azóta létezik, amióta politika van, működik a diktatúrákban is, csak egészen más strukturális és funkcionális meghatározottságok között. Leegyszerűsítve a különbséget: a diktatúra is színház, a diktátor is színész, csak-hogy olyan színész, aki előadás után nincs kiteve a közönség ítéletének, másképp szólva, nem függ a közönségtől, ellenkezőleg, a közönség van kiszolgáltatva neki.)

A politika színpadán mozgó aktorok politikai hibát követnek el, ha ignorálják vagy lekicsinylik a politika színházszerűségének jelentőségét. Ebbe a hibába – inkább többé, mint kevésbé és ráadásul büszkén – az SZDSZ már 1990-ben is beleesett. Bizonyítékul íme a következő interjúrészlet: „... azt hiszem, hogy a *szabad demokraták menthetetlenül be vannak zárva a programpárt jellegzetességei közé, de néhány ártatlan fogással nyilván nekik is kell élniük, hogy egyáltalán embereknek látsszanak majd.*” (Kiemelés tőlünk. – Cs. K. L. – G. B.) A programpárti koncepció lényege az, hogy azzal hat, hogy relevánsat mond. Tehát a fő vonzereje, valljuk be, verbális, ezért a verbális propagandacsinálásban várja el az esélyegyenlőséget, s attól remél előnyt. Az imázs jellegű propagandacsinálásban gyengébb a koncepció. Ott a politikatudományi értelemben vett néppárt erősebb, mert az megszólít néhány alapvető érzelmet, és az ő konstituenciája nem is várja el, hogy azt nagyon kifejtse. Azt várja el, hogy ezekkel az érzelmekkel azonosulhasson.¹¹ Ez a vallomás, „valljuk be”, jellegzetesen kelet-közép-európai alaphelyzetről, az „értelmiségi a politikában” című szituációról árulkodik. A mindenkinek őszintén a legjobbat akaró értelmiségi politikus, céljai beteljesülését elősegítendő, saját énjének legerősebb oldalára, a teoretikus – ti. kizárólag a kognitív és normatív érvényesség síkján mozgó – érvelésre épít, azt

tekinti önábrázolása legőszintébb, leghatásosabb vonásának. A szövegben hisz, mérget vesz rá, hogy a szöveg önmagáért beszél, önmagát ajánlja, vagyis racionális megformáltságából fakadó meggyőző ereje révén képes önmagát közvetlenül elfogadtatni a címzettekkel. Ily módon a szöveg ereje, megformáltsága közvetlenül a párt és/vagy a politikus hitelességévé transzformálódik. Vagyis sem a szövegnek, sem neki nincs is szüksége egyéb – vagy legfőljebb csak „ártatlan” – dramaturgiai, színészi fogásokra. Ezáltal persze a politikai diskurzus, amint azt korábban kifejtettük, az érvelési kényszerre redukálódik, elhanyagolva ezzel az expresszív-szimbolikus önkifejezés szükségességét, azt tudniillik, hogy az érvelőnek ábrázolnia is tudnia kell magát, mégpedig hatásosan és hatékonyan. E koncepció meggyőzés-technikailag a címzetteket az úgynevezett „főutas meggyőzés”-sel tartja elérhetőnek. Önmagából kiindulva azt tételezi föl rólok, hogy „gondosan és figyelmesen mérlegetik az üzenet valódi értelmét és értékét...; hogy ellenérveket hoznak föl, kérdésekkel állnak elő és további információkat szeretnének kapni... tehát az üzenet meggyőző ereje attól függ, »átmegy«-e a befogadói »vizsgán«”.¹² E felfogás dicséretes, mert fölöttébb megtiszteli – de egyszersmind meg is „tizedeli” – a választókat, hisz az emberek jelentős része, mielőtt szavaz vagy nem szavaz, nemigen tanulmányozza tüzetesen a felkínált programokat, szövegeket, s még kevésbé veti őket pontról pontra össze. E tény pedig korántsem a választók szellemi lustaságából fakad, sokkal inkább a meggyőzésben érdekelték figyelmét hívja föl a befolyásolás néhány alapvető törvényszerűségére. Például arra, hogy már a „főutas meggyőzés” során is rendkívül fontos a „mit kínálunk” kérdés mellett a „hogyan kínáljuk” dilemmát is megrágni a politika szereplőinek. Milyen előadást produkáljak? Hogy adjam el az üzenetet? Mi legyen a „teatralitáshoz” való viszonyom? Mindezek aligha másodrangú problémái az aktornak. S ezzel együtt – mivel a választók többsége nem tanúsít folyamatosan kitüntetett figyelmet a politika iránt – az értelmes politikus nem mondhat le a meggyőzés másik, úgynevezett „mellékutas” változatáról sem, amely éppen a figyelmetlen vagy megosztott figyelmű embereket célozza meg. „Az idevágó példák egyike a tévézés, amely gyakran úgy történik, hogy közben mást csinálunk. Ugyanide tartozik, amikor olyan vitát hallgatunk, amely csöppet sem érdekel (vagy amelyhez kevésbé értünk! – A mi megjegyzésünk. – Cs. K. L.–G. B.). A mellékúton a hatást egyszerű dolgok befolyásolják: a kommunikátor vonzósága (Kiemelés tőlünk. – Cs. K. L.–G. B.); az a tény, hogy körülöttünk más emberek egyetértenek-e az üzenettel, illetve az, hogy annak követése mi-féle előnyökkel és hátrányokkal járhat.”¹³ A meggyőzés mellékutas technikáját – különösen a kampányidőszakokban – félvállról venni, legjobb esetben is csak tisztos vereséggel kecsegtet: nem valószínű ugyanis, hogy az ellenfelek lovagiasan követik a példát.

A szöveg önjelölését vetett – értelmiségiként kívánatos, de politikusként dilettáns – bizalom, vagyis az ész és az érzelem arányának az előbbi javára történő büszke vállalása, azaz a gyanúsabb mellék-

utak elhanyagolása az ész elegáns sugárútjának kedvéért, mind-mind olyan bakik, amelyek végső soron a politika színházszerűségének kelletlen – ti. *értelmiségi* – tudomásulvételére vezethetők vissza. S noha a magunk részéről a most következő idézetet a másik (és a szörnyűbb) végletnek tartjuk, mégse haszontalan ideírni az alábbi véleményt: „Felejtsek el a szövegelést, az imágóra összpontosítsanak. Tetszik-e az önöknek, vagy sem, a helyzet az, hogy a képernyőn lehetnek megnyerőek vagy visszataszítóak, de okosak – nem. Minden közönségkutatás egyértelműen bizonyítja – legyen szó politikáról, rákkutatásról vagy popzenéről –, hogy a képernyőn nem a szó, hanem a tálalás számít. Vessék fejükbe a hatáshányadost: megjelenés 55 százalék, hang 38 százalék, szóhasználat 7 százalék. Vagyis kivitelezés összesen kilencvenhárom százalék. A tartalom pedig hét százalék, ennyi és nem több” – állítja egy amerikai imázs-szakértő.

Természetesen tudatában vagyunk annak, hogy az SZDSZ 1990-ben mind a parlamenti, mind az önkormányzati választáson jól szerepelt, vagyis programpartíi önképe és ebből következő – tudatosan az értelmi hatáselemekre építő főutas – meggyőzősi technikája az akkori körülmények között kis híján tökéletesen bevált. A lényeg azonban már '90-ben is az említett körülményekben, s a „kis híján” megszorításban keresendő... Ugyanakkor nyilvánvaló az is, hogy '90 óta történt egy s más, például a párt immár politikatudományi értelemben vett néppártnak titulálja magát, s ezzel együtt kell hogy járjon a politika „teátrális” mivoltának és az érzelmek politikai jelentőségének tudomásulvétele is. Igaz, a hiátus már annak idején sem e probléma értelmi megemésztésében, hanem a gyakorlatban volt. („Jé, a politika színház!” – mosolyoghatnak most kissé gúnyosan e lapok forgatói –, „ki hitte volna?!”) Persze. Nem vagyunk Kolumbuszok. Csak azt látjuk, hogy az SZDSZ főszereplői nem jól abszolválják a „teatralitás” című tárgyat, s jelesre legföljebb csak saját szűkebb közönségük előtt vizsgáznak: ott persze akár viharos tapsot is aratva. A „nemzeti színpadon” azonban fakul a talánerő, a nagyközönség elé lépve halkul a taps, elfogy a tudomány. Mintha a „senki sem lehet próféta a saját hazájában” című szindróma visszája érvényesülne, „hazán” ezúttal nem országot, hanem a párt bennfentes törzsközönségét érte. Mindez, a politika elemi logikája és a közvéleménykutatások szerint, nem túl kedvező ómen egy néppártnak.

Épp ezért a kizárólag a „szövegre” alapozott meggyőzősi technika túlsúlya helyett az SZDSZ-nek ajánlatos lenne a „szöveg” és „teátrum” helyesebb arányát kialakítani, mégpedig olyan színészekkel, akik hajlandók és képesek is országos sikerrel kecsegtető előadásokra, s nem érik be a törzsközönség őszinte, ám belterjes sztárkultuszával. (Ronald Reaganról járta a hír, hogy olykor panaszkodott, nem érti a szöveget. Nem baj, Mr. President – vigasztalták –, fő az, hogy el tudja játszani.) A magunk részéről a választási kampány minden egyéb problémáját (generális és strukturált üzenet, a közönség felmérése, kampánystáb stb.) jóval egyszerűbb feladatnak tartjuk, mint a színészek lelki és technikai felkészítését, a „nemzeti színpad” kö-

zönségéhez igazodó színészet és dramaturgiai felfogás begyakorlását. Hisz a jó színész, bár nem ez a cél, de tény, hogy rossz szöveget is jó előadássá varázsolhat, ha jól játszik a közönség érzelmeivel. Ehhez azonban mindig kell hogy legyen a helyszínen, illetve a láthatatlan közönség soraiban olyan „vakcsoportja”, amelyre érzelmileg számíthat, akiknek tapsa, mondhatni, vakon is bejön.¹⁴ Az SZDSZ egyik legfontosabb és legsürgetőbb gondja, hogy újra megtalálja a magyar társadalom lelkivilágában azt a pozitív érzelmet, amellyel működtetheti „vakcsoportjait”, amelyre fölépítheti a *minimumcsoport* paradigmáját. Kérdés, hogy a szabadság mint olyan ma már alkalmas-e erre. Tudniillik a szabadság politikailag mégiscsak megvalósult, tehát érzelmi potenciálja hétköznapi hőfokra csökkent (nem véletlen: Nyugaton a liberális pártok önmagukban nem vonzanak tömegeket), másfelől viszont szerencsére még senki és semmi nem fenyegeti annyira, hogy újra izzó, vakcsoport-képző erő lehessen. Innen a bizonytalanság. Szabadság? Igen. De utána mi van? Nemzet? MDF. Isten? KDNP. Föld? Kisgazdák. Ifjúság? Fidesz. Biztonság? Szocialisták. Nagyon nehéz tehát az SZDSZ-színészt érzelmileg a közönség soraiban olyanokkal összehozni, akikkel behunytt szemmel is számíthatnak egymásra. Lelki kondicionáltság nélkül pedig a legjobb színészen is kiütközik a bizonytalanság, ami a politikus szakmai halála.

A politikus mint színész

A jó és a rossz politikus-színésznek, az önkifejezés és a kenyérkereset el nem hanyagolható motivációján túl, legáltalánosabb értelemben véve ugyanaz a célja, mint a „normális” színésznek. Ez a cél pedig a tetszés. Ami ez utóbbinak a taps, a politikusnak az a szavazat. Amíg azonban egy színésznek akkor is tapsolhat a tisztelt publikum, ha máskülönben a kutyáját se bízná rá, a politikusnak csak akkor jut ki voks, ha a közönség egyedei valamiképp a bizalmukba fogadják: vagy saját döntés, vagy a számukra mérvadó egyének, intézmények követése útján. E bizalom mind a két félnek szolgálatot tesz: a szavazó egy darabig nyugodtan alhat, mert meggyőzték arról, hogy a hatalom professzionális gyakorlásával járó terhetek megbízható és alkalmas, azaz *hiteles* emberre ruházta, s a politikus sem nyugtalan, mert tudja, egy ideig bíznak benne, hisz érdeke- (és értékebe-) vágóan fontos döntési kompetenciát nyert el. És persze méltán örülhet annak a feltételezésnek is, hogy másmilyensége, netán eredetisége folytán találatott alkalmasnak a győzelemre, az ellenérdekek és ellenértékek képviselőivel szemben! A győzelmi reményt ébresztő politikai tetszés tehát speciális tetszés, s a bizalom evidenciájának kialakulását jelzi, és mindezek eredménye a szavazat mint a hatalomátruházás és -átvállalás aktusának félreérthetetlen szimbóluma.

Vagyis amikor a politikus-színész kívánatos képességeinek összevetőt vizsgáljuk, lényegében arra keressük a választ, mivel és hogyan lehet politikai bizalmat kelteni. A válasz értelemszerűen összetett: a bizalom történelmi, (politikai) kulturális hagyományoktól, s mindenekelőtt az adott társadalmi-politikai kontextustól függ, de magában foglal egy-két olyan általános „technológiai” kritériumot is, melyeket talán nem haszontalan felsorolni. Kezdjük ez utóbbiakkal, az általános „technológiai” elemek sorrávételével.

A legszembetűnőbb közülük a külső megjelenés, amely maga is több elemből – arc, alkat, ruházat, beszéd, mimika, gesztusrendszer, mozgás – tevődik össze. Összefoglalóan az állapítható meg róluk, hogy ideális meglétük és összhangjuk sem elég önmagában a győzelemhez, ám bármelyikük elégtelensége esetén roppant könnyű veszteni. Az arc és az alkat persze biológiailag-genetikusan adott, bár bizonyos határok között mindkettő formálható. Mint általában az élet minden területén, a jó külső a politikában se hátrány, de nem kell a jelentőségét misztifikálni. Azonban az szem előtt tartandó, hogy a rendszerváltás egyszersmind *arcváltást* is jelent, eltűnt a politikából a nem éppen intellektuális ábrázatú, vastag nyakú, vastag derekú „káderanyag”, a közismert „régi bunkó”, habár némely párt személyi állománya gyorsan pótolta őket „új bunkókkal”. Az SZDSZ országos színpadon szereplő tagjai azonban nem illethetők egyik jelzős szerkezettel sem. A párt problémája inkább ott volt és van, hogy elsővonalbeli szereplőinek arca-alkata túl intellektuális, vagyis politikusai úgynevezett „hideg személyiségnek” tűnhetnek a választói észlelés során. Az eltökéltséget, hogy azt ne mondjuk, könnyörtelenséget sugárzó aszténiás alkatú, sovány, szakállas arcú, égő tekintetű politikusoknak, mint reprezentatív arcoknak, jelentős, bár ellentmondásos üzenete volt az SZDSZ tisztán radikális korszakában, ma már azonban törekedni kell – és ennek vannak is jelei – olyan arcok (fő)szerepeltetésére, akiknek vonzóbb hatásuk lehet, vagy legalábbis nem váltanak ki „csípőből” negatív előítéleteket. (Kozmopolita párt, izgága párt, belvárosi párt, doktriner párt stb.)

Ami mármost a külső megjelenés többi elemét (ruházat, beszéd, mimika, gesztusrendszer, mozgás) illeti, ezek, ha kell, szakemberek segítségével jobban „megcsinálhatók”, mint az arc és az alkat. Igazi szakmai kompetencia híján erről csak annyit, hogy az SZDSZ-frakció némely tagjára olykor jellemző a politikushoz mérten slamos öltözködés. (Egy rövidnadrágos politikus például egyenesen rombolja a párt és persze saját imázsát – a magyar közönségizlés tudniillik nem bajor, nem jutalmazza a rövidnadrágos Aufführung-ot. Továbbá a mimikát se lehet elintézni a „keep smiling” törvénnyel, tudni kell, hogyan és mikor kell mosolyogni.) A beszéd a külső megjelenésnek a politikai tehetséggel a legszerveesebben összefüggő eleme, hisz itt nemcsak a fizikai adottságokról (hangerő, hangszín, intonáció stb.), hanem a politikus színész legfontosabb fegyveréről van szó. A retorikába végképp nem akarunk belekontárkodni, de megintcsak az SZDSZ-politikusok eredendő felfogásbeli hátrányaira hívnánk fel a

figyelmet. Ha nincs retorikai őstehetsége a politikusnak (ami már eleve hátrány), akkor meg kell tanulnia az elsajátíthatót. Ehhez viszont az a bensőleg is megemésztett felfogás szükséges, hogy a szöveget el kell játszani, nem elegendő az érvek önsúlya, a közönség színházra is vágyik, ha csak intellektuális hatásokra vágya, inkább könyvtárba menne.

A politikus-színész talán legfontosabb hatáseleme – amely a külsőben is testet ölthet, persze nem feltétlenül csak ott, mivel jóval több, mint külsődleges vonás – a belőle sugárzó energia, vagyis a politikus *energetizáltsága*. A politikusból áradó energia megnyugtatja a híveket és „félelemmel”, irigységgel, kisebbségi érzéssel tölti el ellenfeleit, s annak táborát. (Jaruzelski például majdnem összeesett, amikor a puccs után első ízben találkozott II. János Pállal, és ebben nemcsak a politikai szituációnak, hanem Karol Wojtyła szelíd, de ezek szerint face to face nagyon hatásos fluidumának is szerepe lehetett.) Az egyénből áradó energia tehát lelki, szellemi és fizikai adottságok rejtélyes, nem-mindennapi elegye, ami lényegében a karizma alapja is. S ez, mint tudjuk, vagy van, vagy nincs, de akár van, akár nincs: egy politikus sohasem tűnhet – lelki értelemben – enerválnak, puhának!

A politikusnak azonban a külső megjelenés bizalomgerjesztő mivolta és az energetizáltsági többlet mellett sajátos intellektuális képességekkel is bírnia kell, vagy ha nem és de facto tényleg „csak” színész (lásd Ronald Reagan), valakiknek pótolniuk kell a hiányzó intellektust. A politikai – vagy másként fogalmazva: politikusi – intellektus azonban sajátos valami. E tanulmány üzenetének lényege éppen abban áll, hogy a külső és elfogulatlan szemlélő pozíciójából, az SZDSZ példáján keresztül, rámutasson az általában vett intellektus és a politikai intellektus közötti különbségekre, s felhívja a figyelmet a tragikomédia lehetőségeire, amennyiben nem vesszük tudomásul ezeket az eltéréseket. A rendszerváltás eddigi története ugyanis azt példázza, hogy mégoly kiváló elmékből sem lesz – hiába jönnek össze példásan a körülmények – szükségképpen jó politikus, ellenben szakmai közepesekről is kiderülhet a politikai talentum. (Ám ez sem szükségszerű.) A politika ugyanis tényleg egy másik szakma. Megköveteli a problémák leegyszerűsítésének, az ellenfél empátiakus, de könyörtelen felmérésének, azaz a barát/ellenség közötti megkülönböztetés „helyes” alkalmazásának a képességét, egyszerre kívánja meg a vagy-vagyokban való gondolkodást és a kompromisszumkészséget. Feltételezi a szervezni tudást, s a megcélzott közeg érzelmi hullámzásaira a villámgyors reakciót, és főleg alacsony döntési ingerküszöböt kíván művelőjétől, beleértve a döntések meghozatalának (halasztásának) megtanulhatatlan ritmusérzékét. Nem nagyon jutalmazza a részletek (az egyének) iránti fogékonyságot, elkötelezettséget, a hideg emberismeretet annál inkább. Hamletből, ha megéri, nem vált volna nagy király – az ellenkezőjét Fortinbras állapította meg róla, nem Shakespeare. Shakespeare tudta, hogy a korona Fortinbras fejére illik, mert a politikai intellektus szükségképpen

magában foglal némi antiintellektuális intellektualizmust is: Hamlet tudná, mit kellene cselekedni, ámde a cselekvést Fortinbras akarja. Egy olyan országban és helyzetben, ahol és amelyben az értelmiség egy része manapság „mindenes”, azaz polgárt, bürokratát, politikust pótló hatalmi aktor, nem árt, ha a mindebbe váratlanul belecsöppent vagy élvezettel fejest ugrott intellektuell szembenéz ezzel a dilemmával. A politikában ugyanis – esztétikai analógiával fogalmazva – létezik értelmiségi giccs is. Bárki állítja is ezt, ebben történetesen igaza van.

Ugyancsak a technológiai elemek közé sorolható – bár ez már nem annyira a politikus, sokkal inkább a rendezők, vagyis az imázsmakerek dolga – a sztár csinálás problémája. Kétségtelen ugyanis, hogy a politikus figurája a modern társadalmakban a sztárjelenségre mintázódik.¹⁵ A politikus is olyan figurát alakít, aki – nem függetlenül a kapcsolati előzményektől (korábbi magánéleti vagy politikusi pályafutás, a népszerűségi listákon való szereplés stb.) és tradícióba ágyazottságától – érzelmi színezettel telített KÉP-et generál a befogadókban. Az így kialakított érzelmi viszonyulás nyomatékosítja a politikus által közvetített politikai üzenetek kognitív és normatív tartalmait. Ez az érzelmi viszony természetesen éppúgy lehet szimpátia, mint elutasítás (a közöny itt nem jön számításba, mert az érdektelenség folytán nem létesül konstitutív jellegű érzelmi összefüggés). Az érzelmi elfogadásnak sok fokozata lehet, míg az elutasításnak kevesebb fokozati árnyalata van. A pártpolitika szürke háttéréből így kivágott, kiemelt figurára koncentrálható a lényeges politikai üzenet vagy az üzenetek többsége. Az üzenetek emocionális hatásvonalára főként az ilyen figurán keresztül sugározható.¹⁶

Szükséges lehet élni a szabályszerűséggel, hogy a kiemelt politikus figurával az imaginárius kapcsolat valóságos találkozásokban életteli módon konkretizálódjon (levelezés, ankétok, viták, közönségtalálkozók, polgári barátkozások, koncertek, bevásárlás, utcai séta, fogadóóra, fogadás stb.).

A kiválás technikája lehet különleges érdeklődést kiváltó esemény megszervezése vagy a személyiség valódi kvalitásainak megjelenítése, tudatos előkészítés, tréning után. Az erre a szerepre alkalmas személyiség tulajdonságai triviálisak: jó arc, jó fellépés, nemének megfelelő attraktív tulajdonságok, öktözködés, testtartás, mozgás, gesztusok, nyíltság, őszinteség, kedély, derű, humor, közvetlenség, érdeklődés, határozottság, barátságos modor stb. Persze azok az intellektuális képességek, amelyek az üzenet kognitív és normatív összefüggéseinek a továbbításához elengedhetetlenek, a másik dimenzióban is érvényesülhetnek, amennyiben az érintett mindezen túlmenően rendelkezik még az úgynevezett szituatív intelligenciának politikus számára isteni adományával.

A politikus glóriáját, holdudvarát kultuszteremtő speciális hadjáratral, effektusokkal lehet megteremteni. A kultusz megteremtéséhez és fenntartásához használhatók a már népszerű, komoly, adott esetben sztár figuraként ismert személyiségek háttérmunkája, referenci-

ája. Természetesen vigyázni kell, hogy az „udvartartás”, a felvezető, kommandáló személyek megfeleljenek a saját bázis vagy a célzott közönség szociokulturális hátterének.

Mindezen általános technológiai elemek mellett, pontosabban azokat átszöve, a politikai imázsát történeti vonások is alakítják. Mindezekelőtt a hagyomány, valamint a közelmúlt, az imázs kialakításának közvetlen társadalmi környezete, előzményei. Ami a hagyományt illeti: a politika – ha nem másért, hát a tekintélyörzés okán – sohasem nélkülözheti teljesen a pátoszt, s a magyar politikai imázs-hagyományok szembetűnően árulkodnak a patetikus elem túlsúlyáról. (A ruháztatnál gondoljunk például az ünnepi díszmagyar korokat átívelően korszerűtlen patetikusságára.) Különböző ideológiájú politikai rendszereink – a személyek közt saját szájzújuk szerint válogatva – folyamatosan azt sugározták tovább, hogy Árpádot, Szent Istvánt, Dózst, Széchenyit, Kossuthot stb. nem ildomos másként, mint szoborszerűen, lehetőleg nemzetmentő és -építő tevékenységük közben elképzelni: nem csoda tehát, hogy ez a történelmi imázs-elem mélyen bevésődött a politikusok és a társadalom tudatába. De mivel a politikusokról általában csak később derül ki, nemzetmentők voltak-e avagy nemzetvesztők (az értékelést pedig mindig csak a közvetlen ellenlábások végzik el nagysietve), a patetikus elem mindenkinek kijárt, aki pozicionálisan komolyabb frigyre lépett a hatalommal, még a politikusok leginkább előforduló típusának, a felejtető mellékszereplőknek is. A pátosz folytonossága nem tört meg 1948 után sem, mindössze a nemzeti pátosz helyébe az internacionális és a kommunista párt személytelen hivatali karizmájából kisugárzó pátosz kombinációja lépett: funkcionálisan ugyanazt jelentve, gyakorlatilag azonban azzal súlyosbítva, hogy ez utóbbit nemcsak nem illett, nem is volt tanácsos megkérdőjelezni; s még kevésbé lehetett megszemélyesítőit négy-ötévente lecserélni.

Nem valószínű, hogy erre a folytonos patetikusságra, amely a magyar társadalom jelentős részében fentről is, lentől is továbbélő igénynek tűnik, a néplélek típusú magyarázatok kielégítőek volnának. A mindenkori uralomtechnikai racionalitás logikája mellett sokkal inkább történeti-strukturális okokat érdemes keresni mögötte. Az évszázadok óta meghatározó magyar történelmi „élmények”: a függetlenségi harcok kényszere és a lemaradási pszichózis szülték-alakították ki a magyar társadalom és a magyar politikusok pátoszra való fogékonyságát: egyfelől *jogosan*, amennyiben a pátosszal jelesre osztályozza a nemzet évezredek túlélési teljesítményeit, másfelől *hibásan*, mert giccsbe hajló pátosszal kompenzálja a sikertelenségeket és a félsikereket.

A közelmúlthoz való viszony mint imázsképző faktor a rendszerváltás folyamatában játszott szereppel együtt ugyancsak fontos szempont a mai politikai arcok vizsgálatánál. Mindkét tényező a hitelesség ismérveként merül fel, meglehet, hogy, legerősebben nem is annyira a társadalom, mint inkább a politikusok tudatában. Történelmünknek az a szokatlan ajándéka, hogy a rendszerváltás békésen zajlott le,

azzal a következménnyel is járt, hogy rögtön a győzelem után megindult a hiányzó hősök pótlása, mivelhogy a kerekasztalnál ritkán ülnek hősök, többnyire inkább csak ügyes vagy ügyetlen tárgyalófelek.

A fent említett problémával szorosan összefügg az ideológiai militánság mint imázselem kérdése. A hagyományok és a rendszerváltás logikája abba az irányba ösztökélték a politikusokat, hogy választott ideológiájukat a lehető legharciasabban és legélesebben képviseljék mind a saját ideológiai táborukon belül (ez a polarizált sokpártrendszerű Magyarországon mindig több pártból álló tábort jelent) és természetesen a többi ideológiával szemben is. Pusztán csak a szavazatnyerő arcok szempontjára korlátozva a problémát: mennyit ér majd ez az eltökéltség a következő választásokon? Tény, hogy manapság már minden számottevő politikai erő ezzel a pragmatizmusra valló imázselemmel próbálkozik, ettől reméli a maga urnájához vezetni a pillanatnyilag még a közöny és a lebegő szavazatok közötti senkiföldjén hezitáló állampolgárokat. De kinek sikerül majd a pragmatikus racionalitást „szövegszerűen” támadhatatlanul és mégis érzelemmel tele, azaz színházszerűen, dramaturgiailag is jól eljátszania? Melyik pártnak és melyik politikusnak sikerül a legjobban a pragmatizmusban rejlő „szenvedély-potenciál” kiaknázása? Ki „éli túl” a tanulódót, vonzóbbá válnak-e vagy kicserélődnek a mai arcok, ahogy azt sokan mondogatják? Akárhogy is lesz, a politika színházszerűségének általános és történeti meghatározottságai alól sem a régiek, sem az újak nem vonhatják ki magukat. Még azok sem, akik a politikát hivatásként választották „démonuknak” engedelmessé. De mire is vállalkozott az, aki fellépésre szánta el magát a politika színházában? Max Weber *A politika mint hivatás* című, kezdő politikusok számára kötelezően ajánlott művében a következőképpen ábrázolja a szereppel járó fölöttébb paradox helyzetet:

„A politika kemény deszkák erőteljes és lassú átfúrása, szenvedéllyel és szemmértékkel. Bizonyosan minden történelmi tapasztalat megerősíti az igazságot: az ember nem érhetne volna el a lehetőséget, ha időről időre nem nyújtotta volna ki kezét a lehetetlenért. Ahhoz, hogy egy ember ezt megtegye, vezérnek kell lennie, és nemcsak vezérnek, de éppúgy – a szó egy nagyon egyszerű értelmében – hősnek is. *Még azoknak is, akik se nem vezérek, se nem hősök* (Kiemeléstőlünk. – Cs. K. L.–G. B.), olyan állhatatossággal kell a szívüket fölvertezniük, mely dacolni tud az összes remény összeomlásával. Ez most kiváltképp így van, hiszen az emberek máskülönben azt sem tudják megvalósítani, amire ma lehetőség adódnék. Politikai elhivatottsága csak annak van, aki biztosan tudja magáról: nem fog összeomlani, amikor ráébred arra, hogy a világ túl ostoba vagy túl közönséges ahhoz, amit ő nyújtani akar. Csak aki mindennek ellenére azt kiáltja: »Mégis!« – annak lesz »hivatása« a politika.”¹⁷

JEGYZETEK

- ¹ Alábbi írásunk a politika esztétikai dimenziójával foglalkozó nagyobb teoretikus munka része, de ugyanakkor adalék a Szabad Demokraták Szövetségének történetéhez is. A téma kutatása közben, 1992 nyarán az SZDSZ kampányvezérkara ugyanis felkért bennünket arra, hogy külső szakértőként írjunk tanulmányt a párt arculatáról, arculattörténetéről. A dolog természeténél fogva tanulmányunk egy ideig nem volt publikálható. Mára azonban konkrét politikai vonatkozásai inkább a közelmúlt történetéhez, semmint a napi politikához tartoznak, s így a szöveg ma már sajátos dokumentumként is olvasható. S habár az érdeklődésünk tárgyát képező elméleti probléma – vagyis a minden politikai cselekvésben immanensen jelen levő esztétikai dimenzió – a megrendelés tényétől érthető módon pragmatikus hangsúlyokat kapott, mégis úgy véljük, a fogalmi tematizálásra irányuló elméleti részek – a konkrét politikai kontextustól függetlenül is – számot tarthatnak némi érdeklődésre. Az imázs-problematika elméleti-fogalmi megalapozása tudniillik elkerülhetetlen volt, mivel nem utolsósorban ettől függött a szakértői megbízás sikeres teljesítése. Mindent összevetve úgy ítéljük meg, hogy akkor járunk el helyesen, ha a dolgozatot majdnem szövegként adjuk közre, jóllehet a teoretikus szálát ma már másképp „gombolyítanánk”. Majdnem szövegként: hiszen stílusos, illetve néhol kisebb szerkezeti korrekciókat azért el kellett végeznünk, s elláttuk az írást a tudományos közlés szabályai szerinti jegyzet- és hivatkozási apparátussal is. Mindazonáltal e korrekciók nem érintik a tanulmány eredeti üzenetét és teoretikus szintjét, nem szépítenek s nem torzítanak: a dolgozat jelen formájában is azt a képet mutatja, ahogyan és akkor az SZDSZ-t láttuk.
- ² Huntington, Samuel P.: *Political Order in Changing Societies*. New Hawen and London 1968
- ³ Az interakció és szervezet megkülönböztetéséhez lásd: Niklas Luhmann: *Interaktion, Organisation, Gesellschaft*. In: *Soziologische Aufklärung* Band 2. 9–21. Westdeutscher Verlag Opladen 1970. Schematismen der Interaktion. In: *Soziologische Aufklärung* Band 3 Opladen 1981. 81–100. o. *Soziale Systeme. Grundriss einer allgemeinen Theorie*. Suhrkamp 1984.
- ⁴ A politikai cselekvés kommunikatív szerkezetének elemzéséhez analitikus munkafogalmakként a Jürgen Habermas által kidolgozott cselekvés-tipológiát vesszük igénybe. (Jürgen Habermas 1981: *Theorie des kommunikativen Handelns*. Band 1–2. Suhrkamp Frankfurt am Main) A politika esztétikai problémáját a cselekvés dramaturgiai és etikai mozzanata felől megközelítő felfogásunk másik ötletadója Hannah Arendt. 1992. *A totalitarizmus gyökerei*. Európa Budapest; *Wahrheit und Lüge in der Politik*. Piper München, Zürich 1987. – A politika szimbolikus dimenziójának elemzésével más teoretikus perspektívából foglalkozik Murray Edelman: *The Symbolic Uses of Politics*. University of Illinois Press 1964.; *Politics as Symbolic Action*. Markham Publishing Company Chicago 1971.
- ⁵ A dramaturgiai cselekvés szerkezetéhez és kommunikatív logikájához lásd: i. m. Band 1. 128., 135–141., 149. o.
- ⁶ A dramaturgiai cselekvésről és a hétköznapi színházszerzésről lásd Erwin Goffmann: *A hétköznapi élet szociálpszichológiája*. Gondolat Budapest 1981.
- ⁷ Az őszinteség mint a beszélő saját szubjektív világára vonatkoztatott igazat-mondani-akarási vagy igazmondási – „Azt mondom, amit gondolok, s ha gondolok valamit, ami tematikus értelemben a másakra is tartozik, mert valamiképpen érinti, akkor mondom is” – a kommunikációban nem tematizálható, legfeljebb egy megoldhatatlan és a politikus számára meglehetősen kellemetlen paradoxon árán: Az őszinteség bizonygatása ugyanis eleve gyanút ébreszt a címzettben, akinek a beszélőhöz hasonlóan szintén abból a *fundamentális kontingencia-feltételezésből* kell kiindulnia, hogy a gondolt és mondott nem szükségképpen esik egybe. Az őszinteség bizonygatása a kontingencia-feltételezésben eleve benne rejlő univerzális hazugság-gyanút mintegy megduplázza, hiszen a kommunikációba való belebocsátkozás konstitutív előfeltételét kísérli meg tematizálni. Ekkor azonban min-

den kommunikáció értelmetlenné válik. A kommunikációs paradoxon problémájához lásd Niklas Luhmann: *Soziale Systeme* 207-208. o.

- ⁸ A politikus eredendő hatalmi ösztönének „esztétikai szublimálása” szükségképpen egészíti ki a hatalomakaratás etikai szabályozását, illetve kontrollját. Ez utóbbi problémához alapvető Max Weber: *A politika mint hivatás* című előadása. *Medvetánc Füzetek* 1989.
- ⁹ Az aura esztétikai kategóriájához lásd Walter Benjamin 1969: A műalkotás a technikai sokszorosíthatóság korszakában. In: *Kommentár és prófécia* Gondolat 301-335 o.
- ¹⁰ Az imágó fogalmát C. G. Jung vezette be a mélylélektanba *Wandlungen und Symbole der Libido* című munkájában (1911).
- ¹¹ A kampány szereplői. In: Előfutár. A *Jel-Kép* különszáma, 1990. február, 10-11. o. (válaszol: Haraszi Miklós)
- ¹² Pratkanis, Aronson: *A rábeszélőgép*. Bp. AB OVO 1992. 32. o.
- ¹³ Ugyanott 32. o.
- ¹⁴ Erről a problémáról, illetve a minimumcsoport paradigmáról lásd i. m.
- ¹⁵ A modern politikusnak mint médiasztárnak a jelentőségére Horváthi László hívta fel a figyelmünket.
- ¹⁶ Általános megfigyelés (lásd pl. az SZDSZ 1990-es parlamenti választási vereségét), hogy a sikeres politikai pártok „egyemberesek”, vagy legfeljebb párban járnak. Az SZDSZ megfontolhatja például egy pártelnök-miniszterelnök jelölt szereposztást, mert Pető és Kuncze személye erre alkalmasnak látszik.
- ¹⁷ Max Weber, i. m. 88.

